

Махова К. С.,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ЕЗОПОВІ СЮЖЕТИ В УКРАЇНСЬКІЙ БАЙЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається питання художньої рецепції представниками першої половини ХІХ ст. байок Езопа, яке розкривається у ракурсі інтерпретації традиційних сюжетів українськими байкарями.

Ключові слова: байка, сюжет, джерело, зміст, аналіз.

В статье рассматривается вопрос художественной рецепции представителями первой половины ХІХ в. басен Эзопа, который раскрывается в ракурсе интерпретации традиционных сюжетов украинскими баснописцами.

Ключевые слова: басня, сюжет, источник, содержание, анализ.

The article investigates the question of artistic representatives Aesop's fables by the Ukrainian authors of the first half of the ХІХ century. It's revealed in the light of the interpretation the traditional plots by Ukrainian fabulists.

Keywords: fable, plot, source, content, analysis.

Байка являє собою один із найдавніших видів епічної творчості. Поєднуючи багатовікову обробку вже відомих античних сюжетів із пізнішими розробками в галузі поетичної мови і стилю в зображенні життєвих концепцій, спираючись на майже усталену композиційну будову і спробу використання українського фольклору, байка завжди викликала неабиякий інтерес українських письменників. У першій половині ХІХ ст. розпочинається новий етап у розвитку української байки, який передусім пов'язаний з іменами Г. Сковороди, П. Білецького-Носенка, П. Гулака-Артемівського, С. Писаревського, О. Рудиковського, Л. Боровиковського, О. Бодяньського, Є. Гребінки, П. Кореницького, П. Писаревського та багатьох інших. Байка на етапі свого літературного становлення “стала своєрідним містком, який єднав бурлескну поезію і поезію серйозну, пафосну” [18, с. 41].

Для байки того часу склалися сприятливі обставини – “занепад феодально-кріпосницького ладу, що супроводжувався, з одного боку, загостренням відносин між панівним класом і пригнобленим народом, а з другого боку – активізацією громадсько-культурного життя” [12, с. 40]. Популяризація теми відносин між поміщиками і народом послугували творчому вибуху в цій галузі.

Жанр байки став об'єктом уваги багатьох учених (Л. Виготський, Л. Віндт, М. Гаспаров, В. Жуковський, Г.-Є. Лессінг, О. Потебня, В. Федоров та ін.), праці яких заклали основи літературознавчого студіювання байкарства. Байкарський доробок українських письменників розглядався під різними кутами зору. Українські вчені зробили вагомий внесок у розробку теорії жанру (Б. Деркач, В. Косяченко, В. Кречотень, П. Хропко, Л. Безобразова), з'ясування природи байки (Ю. Клим'юк, В. Коваленко, О. Сидоренко), вивчення праць окремих митців (О. Бандура, Т. Білич, Л. Задорожня, В. Євдокимов, І. Пільгук, Т. Шевчук, І. Франко, О. Борзенко, Ю. Степанишина та ін.).

З-поміж наведеного доробку імен слід виокремити внесок В. Кречотня у дослідження байкарської традиції в Україні. У праці “Байки в українській літературі ХVІІ-ХVІІІ ст.” (1963) він приділив особливу увагу теоретичній основі еволюції жанру байки в давній українській літературі, позначив вектори перетину античної байки з українською байкарською традицією, відкривши тим самим перспективи подальших літературознавчих студій.

Серед ґрунтовних розвідок жанру байки останніх десятиріч можемо назвати працю Л. Піхтовнікової “Еволюція німецької віршованої байки (ХІІІ – ХХ ст.): жанрово-стилістичні аспекти” (2000) [20] та публікації О. Дорогокуплі [13], [14], [15], [16], С. Ткачук [21], котрі присвячені окремим аспектам розвитку української байки кінця ХІХ-ХХ ст. Поза увагою дослідників залишилося питання генези давньоукраїнської байки, пов'язане з необхідністю висвітлення величезного пласту старої вітчизняної літератури.

“Несучи в собі значний заряд гумору і сатири, – констатує І. Скрипник, – а водночас і глибоких роздумів про поведінку і характер людини, про місце людини в суспільстві, постійно звертаючись до сучасності, спираючись на рідний фольклор, на здобутки вітчизняної та світової літератури, байка відкривала новій українській поезії дальший шлях до народності й реалізму, збагачувала її тематику, ідеї, художні засоби” [12, с. 41]. Нова українська байка використовувала як підґрунтя два види джерел: вже усталені байкарські сюжети відомих авторів (Езоп, Федр, Лафонтен, І. Красицький, І. Крилов, Г. Сковорода та ін.) і фольклорну скарбницю (прислів'я, приказки, казки, анекдоти). В. Кречотнем було зазначено: “Зіставлення різних варіантів одного і того ж сюжету показує, що запозичувані байки українськими авторами не механічно переписувалися, а більш-менш творчо переказувалися, перероблялися” [19, с. 21]. Українські автори початку ХІХ ст. відходили від сухого переказу байок Езопа, привносячи в їх інтерпретацію оригінальність, колорит, самобутність, творчий підхід та авторську манеру викладу вже відомих сюжетів.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні зв'язку запозичення класичного канону українськими байкарями першої половини ХІХ ст. і з'ясуванні самобутності в тлумаченні ними традиційних байкарських сюжетів. Наукова новизна полягає у поглибленому компаративному аналізі античних сюжетів та їх художніх варіацій. Слід зауважити, що дослідження вчених обмежуються фактажем послуговування українськими авторами спадщиною Езопа і до сьогодні немає спеціальних студій, присвячених цьому питанню.

Байки легендарного Езопа, безперечно, залишили вагомий слід у світовій традиції жанру. Відома дослідниця теорії жанру байки Л. Віндт у статті “Байка як літературний жанр” зазначила, що він важливий не як: ““Езоп у собі”, а як той хоча б фіктивний Езоп, який є реальним вихідним пунктом і західної, і російської байки – і не тільки в генетичному, хронологічному плані, але й як мірило і першоджерело, до котрого постійно повертаються” [2, с. 91].

Існування байки як складової поетик, риторик (Митрофан Довгалецький, Іларіон Ярошевицький, Тихон Олександрович, Феофан Прокопович, Георгій Кониський), проповідей та полемічного письменства (“Апокрисис” (1598) Христофора Філалета, “Пересторога” (1605), “Ключ розумення” (1659) Іоаннікія Галатовського, “Огородок” (1671) та “Вінок” (1615) Антонія Радивиловського) вказувало на послаблене вираження її як самостійного жанру. Найбільшим досягненням у розробці жанру байки цього періоду вважається збірка Г. Сковороди “Басни Харьковские” (1769). В статті Б. Деркача і В. Косяченка “Жанр байки в українській літературі” зазначено, що “уперше на реалістичний ґрунт українська байка стає у творчості письменників передшевченківської доби – П. Гулака-Артемівського, Л. Боровиковського і особливо Є. Гребінки” [10, с. 5]. Кожний із них здійснив вагомий внесок у розробку і становлення байки як літературного жанру в українській літературі, але слід наголосити, що байкарська творчість менш відомих письменників відіграє важливу роль у літературному процесі. Б. Деркач у вступній статті до книги “Українська дожовтнева байка” (1966) зазначив, що “байкарська спадщина цих письменників (маються на увазі письменники першої половини XIX ст. – К. М.) за своєю тематикою має здебільшого побутовий характер, однак у окремих творах уже підносяться соціальні питання, завдяки чому вони назавжди увійшли до класичного фонду української літератури і добре відомі нашому сучаснику” [11, с. 5]. Використання фольклору, поєднання творів із сучасним життям (побутом, змогою критикувати суспільні вади) забезпечили байці популярність як літературному жанру того часу.

Українські байки першої половини XIX ст. за змістом і формою поділяються на дві групи: соціально-сатиричні і гумористично-дидактичні, побутові. До першої групи належать “... байки з розгорнутою фабулою (байка-казка, власне байка) з сатиричними образами, соціальним змістом, виразною мораллю” [12, с. 43]; до другої – “байки-приказки, які становлять обробку народних приказок, прислів'їв та інших видів фольклору, мають дуже загальну мораль переважно морально-етичного змісту, здебільшого без конкретного адресата” [12, с. 43].

Створюючи нову сторінку в історії байки, українські байкарі, застосовуючи античні сюжети, давали їм нове життя. Підтвердження цієї ж думки можна знайти у статті Л. Віндт, де підкреслено, що “потрапляючи на певний літературний ґрунт, як готовий, запозичений жанр, байка вростає в нього органічно, перекликаючись з іншими, суміжними жанрами, посилюючи та висуваючи свої сторони, які можуть виявитися співзвучними даному літературному середовищу” [2, с. 92].

Розглянемо зв'язок сюжетів-першоджерел та протосюжетів на прикладі байок деяких письменників першої половини XIX ст. Найпомітніше місце у творчому доробку П. Білецького-Носенка посідають байки: у збірці “Приказки в чотирьох частях” (1871) їх налічується 333. Він був одним із перших байкарів того часу. Як і багато інших користувався досвідом античної, російської, німецької, французької спадщини, писав свої оригінальні байки, про що свідчить передмова до збірки “Приказки в чотирьох частях”, де він сам вказував на джерела своїх байок.

Байка П. Білецького-Носенка “Осел в процесії” яка виразно демонструє генетичний зв'язок інтерпретації сюжету з езопівською “Осел зі статуєю на спині”. Водночас вона має суттєві розбіжності в претексті і тлумаченні моралі байки. Так на відміну від античної байки, П. Білецький-Носенко більш деталізовано, надаючи, крім основного, ще й синонімічні прізвиська (“Ушак”, “Басуя”), зобразив осла, який надто розгордився, подумавши, що на товп у “вербне воскресіння” кланяється йому, почав хвалитися перед Кіньми, котрі пояснили, що люди шанували саме свято, а не Осла: “Цур, Дурню! схаменись, се не тобі; вгамуй пиху погану, – се святу воздавали честь” [11, с. 55]. У Езопа причиною непорозуміння стала статуя, яку погонич надів на осла і їй вклонялися люди. Моралі цих байок різняться, український байкар використовує соціокультурний локалізм – “пан”:

Езоп
“Осел зі статуєю на спині”

“Байка показує, що люди, котрі вихваляються чужими заслугами, стають посміховиськом для всіх, хто з ними знайом” [4, с. 117].

П. Білецький-Носенко
“Осел в процесії”

“Оте ж роїться так і навісному пану,
Що сам не заслужив, породі чує лесть,
Байдуже, що мугир шапкує лиш жупану” [11, с. 56].

У байці “Гадюка да Терпуг” український байкар сам вказує на пряме запозичення езопівського сюжету: “Езоп пришив цю квітку вам...” [11, с. 56]. Беручи за оригінал езопівську байку “Гадюка і Піла”, але додаючи авторську оригінальність, діалогізацію, сюжетну лінію, П. Білецький-Носенко тільки змінює кінцівку й інтерпретацію моралі:

Езоп
“Гадюка і піла”

“Забралася гадюка в кузню і стала у всіх ковальських знарядь просити подачки; зібравши, що давали, підповзла вона до напилка і його теж попросила подати їй чого-небудь. Але той заперечив їй так: “Дурна ти, видно, коли від мене поживи чекаєш: адже я не давати, а лише брати від усіх звик”. Байка показує, що дурні ті, хто сподівається розжитися у скнари” [4, с. 91]

П. Білецький-Носенко
“Гадюка да терпуг”

“Розказують, колись Гадюка
Жила в сусідах в коваля...
Вона, голодная, залізла на верстат
Поїсти пошукать,
Аж там, вомісто страви,
Знайшла ковальські справи:
Ковадло, Вершляги, Підкови да Терпуг...
Езоп пришив цю квітку вам, Східним головам,
Котрі ні до чого,
А так – аби кусать.
Ви сичитеся на всіх, на мертвого й живого,
Не правосудно й строго –
Од злості нападать.
А цнота вас нітрохи не боїться:
Вона для гадини бува твердій, чим криця” [11, с. 56-57]

Ідентична основа сюжетної лінії вбачається в трактуванні українським байкарем байки “П’яниця да його жінка” із езопівською фабулою “Жінка і Чоловік-П’яниця”. Зобразивши не просто тяжке сімейне життя, а зробивши особливий акцент саме на людській ваді: “У кожного є свій завітнений грішок, в який частенько завертає, не-світський сором, жах тому не помагає” [11, с. 58], П. Білецький-Носенко звертає увагу читача на те, що: “... пияку од вина хіба одучать пліть та справжня труна” [11, с. 59].

Закономірно виникає асоціативний зв’язок байки “Дворовий Пес і Голодний Вовк” з байкою Езопа “Вовк і Собака”. Взвзявши за основу лаконічну інтерпретацію фабули Езопа, автор української байки зумів майстерно зобразити соціальну нерівність, розширив рамки потрактування езопівської ідеї, збагатив свій текст жвавими діалогами, яскравими, смисловими деталями, наприклад, у зображенні нібито гарного життя й обов’язків хазяйського пса. Проте мораль в обох інтерпретаціях зводиться до того, що краще жити гірше, але бути вільною людиною: “на золотий ланцюг не проміняю волі” [11, с. 47].

До байкарів, які активно послуговувались езоповими сюжетами також належав Л. Боровиковський. Крім класичної античної байки він спирався на І. Красицького та І. Крилова. “Чільне місце в байкарській спадщині Боровиковського посідають твори з оригінальними і запозиченими з фольклорних джерел сюжетами, насамперед з народних приказок, прислів’їв, анекдотів” [11, с. 14]. Л. Боровиковський як байкар став відомий після виходу перших його 11 байок, надрукованих у “Ластівці” (1841), а згодом збірки “Байки і прибаютки” (1852). Завдяки його доробку в українській літературі затвердився новий тип байки – байка-приказка. “В цьому, – підкреслює Б. Деркач, – новаторський, самобутній характер його байкарської спадщини” [11, с. 14]. У вступній статті до книги “Боровиковський Л. І. Повне зібрання творів...” укладачі С. Крижанівський та П. Ротач зазначили, що Л. Боровиковський “пішов шляхом Езопа..., культивував коротку байку та прибаютку, стискаючи сюжет до краю, прагнучи подати не мораль, а скоріш афоризм, виражений найчастіше народним прислів’ям” [1, с. 35].

Про прямий зв’язок наслідування езопівської традиції свідчить байка “Смерть”, що сягає коріння фабули “Старий та Смерть”, в яких убачається однакова сюжетна лінія (Старик, нарубавши дрова, поніс їх додому, але ноша була заважка для нього. Стомившись, почав благати про смерть, але при її появі він сказав, що кликав її лише допомогти нести дрова) та інтерпретація моралі:

Езоп
“Старий та Смерть”

Байка показує, що всяка людина любить життя, який би він не був нещасний” [4, с. 81].

Л. Боровиковський
“Смерть”

Як смерть далеко,
О Смерті думать легко,
А стане за плечима, –
У всіх нас страх з великими очима”
[1, с. 149].

До цього принципу запозичення відноситься байка “Брехня” Л. Боровиковського й антична – “Пастух-жартівник”, фабульна основа яких зовсім ідентична. Це байки про вівчаря, який завжди брехав про напад на його отару, а коли дійсно біда прийшла, люди не прийшли на допомогу, подумавши, що це знову жарт.

Наведемо для прикладу спосіб викладу й інтерпретації сюжету в байці Езопа “Вовк та вівчарі” та в генетично залежній від неї однойменній байці Л. Боровиковського:

Езоп
“Вовк та Вівчарі”

(Плутарх, “Бенкет семи мудреців”)
“Езоп розповів таку байку: побачив вовк, як вівчарі у своєму наметі куштують вівцю, він підійшов ближче і сказав: “А який би ви підняли галас, якщо на вашому місці був я”” [4, с. 178].

Л. Боровиковський
“Вовк і вівчарі”

“Вовк, ідучи поуз кошару,
Крізь тин заглянув на отару
І бачить, що в дворі,
Піймавши барана, спокійно Вівчарі,
Линтвар злупивши, потрошили;
Собаки коло них ватагою лежать,
Всі дивляться і всі мовчать,
Коли б тоді на сміх одна хоть забрехала!..
Вовк думає: “Яка то правда в світі стала:
Який би гвалт і крик зробивсь,
Якби так коло барана я заходивсь”” [11, с. 147].

Це приклад байок зі спільною сюжетною лінією, український байкар додав незначну кількість художніх деталей, які суттєво не змінили зміст інтерпретації тексту.

У спадщині Л. Боровиковського є байки, яким характерні незначні відмінності у сюжетній будові античної байки, але вони мають прямий зв’язок з античною літературною традицією, наприклад, байка “Лев і Миша” та однойменна байка Езопа. Езоп розповів, як Лев, схопивши Мишу, хотів її з’їсти, але вона благала відпустити і обіцяла відплатити добром. Лев недовіриливо погодився. Але коли Лев потрапив до мисливців, Миша врятувала його від пастки, зреагувавши на його стони. Л. Боровиковський, хоча і звів текст фабули до двох речень, проте майстерно зобразив всю суть моралі, передавши кількома словами, що наша доля настільки непередбачувана, що іноді найсильніші потребують допомоги слабкіших.

Байку Л. Боровиковського “Пані” й езопівську “Пані і її прислуга”, “Два лембики” і байку античного періоду “Глиняний і Мідний Горщик” можна розглядати як художню переробку езопівського тексту з переосмисленням основи змістової структури класичних вірців. Так, у байці “Пані” Л. Боровиковський змінив фабулу і принцип художньої інтерпретації, чим порушив соціальну тему, а саме відносини між панамі та селянами. В байці Езопа

розповідається про півника, завдяки якому Пані будила служниць на роботу, але їм це не подобалося. Вони вирішили його вбити, чим зробили собі ще гірше, оскільки, не знаючи часу, тепер будила їх ще раніше). Український байкар, взявши за основу байку Езопа, змінив сюжет:

“Розбились дзигарі, проклята стрілка стала.

А Пані, дивлячись, не їла і не спала

(Пані ж все роблять по часах).

Нема поправи в дзигарях... .

А Пані? Пані не дивилась:

Як зголодалась – і наїлась,

А після їжі й на кровать,

Та й спать” [1, с. 109]

Героїня байки Л. Боровиковського як представниця панської верстви суспільства того часу думає тільки про свій душевний спокій і ситість, незважаючи на те, що за периметром її інтересів існує життя простого народу.

Лаконізм, живість, майже відсутня алегорія і сатира простежуються як авторський принцип байкарської традиції Л. Боровиковського.

Одне з почесних місць серед байкарів XIX ст. посідає Є. Гребінка. Українські дослідники стверджують: “Найвизначніше місце в художньому доробку Гребінки українською мовою належить байкам” [17, с. 185]. Є. Гребінка, спираючись на досягнення світового байкарства, вдало використовує вже існуючі українські, російські традиції, створив 27 “глибоко самотніх, оригінальних творів цього жанру” [17, с. 185]. Найбільшу славу йому принесли “Малороссийские приказки” (1834), (1836). Більшість байок Є. Гребінки написано в стилі просвітницького реалізму. Вони відображають демократичний настрій, соціальні і національні питання, “спрямовані проти сваволі й насильства, беззаконня й несправедливості, що панували в тогочасному суспільстві” [17, с. 187]. Є. Гребінка, – наголошують дослідники, – “розширив жанрові межі байки, урізноманітнив її форми (казка й гумореска, драматична сценка й жартівливе оповідання); він майстерно динамізував сюжет байкового твору, збагатив його образно-поетичну систему, наснаживши виразним національним колоритом” [17, с. 191].

У байці про “Сонце і Вітер” розгортається ідентичний сценарій з Езопівською байкою (Сонце і Вітер сперечалися, хто сильніший, і вирішили той з них переможе, хто змусить роздягтися людину в дорозі. Сильно почав дути Вітер, але людина тільки ще більше ховалася в одягу, а Сонце припекло – людина роздяглася, і Сонце одержало перемогу в спорі), але українська байка збагачена національним оформленням, на що вказує вживання соціокультурних локалізмів: “козак” замість езопівської “людини”. За цілком аналогічним сценарієм розгортається сюжет байки Є. Гребінки “Ворона і Ягня” із фабулою Езопа “Орел, Галка і Пастух”. Перша майже повністю репродукує античний сюжет: Ворона, побачивши, як орел схопив ягня, позаздрила і захотіла зробити те саме. Її жертвою став баран. Але вона тільки заплуталась у його руні, їй на допомогу прибіг вівчар. Український байкар, крім зміни назви, насичив свою байку художньою самотністю, зробивши авторський акцент на моралі:

“Мабуть, господь так світ создав,

Що менший там не втне, де більший геть-то зможе,

Що дядькові пройшло, ти не роби, небоже,

Щоб крилець хто не обчухрав” [5, с. 66].

Байку про “Лебедя і Гуся” можна розглядати як повну художню переробку античного зразка. Змінивши сюжет цілком, Є. Гребінка залишив головну суть цієї байки, показавши в образі Лебедя, обмазаного брудом, український народ, залишив йому всю міць своєї волевої сутності (незважаючи ні на що, народ має можливість виплутатися з будь-якого важкого становища).

Проведене дослідження дозволило встановити генетичні зв’язки байкарського доробку українських письменників першої половини XIX ст. з класичними традиціями жанру. Ознаками байки цього періоду є докладність, деталізація оповіді, діалогізація, мотивування вчинків персонажів. Характер художньої рецепції українськими байкарями байок Езопа свідчить про оригінальність та творчий підхід авторів до усвідомлення античних сюжетів. Кожен із них зробив вагомий внесок у розробку байки як самостійного жанру на сторінках української літератури. Вони відобразили основні риси просвітительського романтизму, порушивши соціальні й національно-побутові проблеми, викривши беззаконня й несправедливість, надавши всьому цьому національний колорит.

Перспективними напрямками подальшого студіювання української байки першої половини XIX ст. є вивчення й аналіз характеру взаємовпливу українських, російських та польських байкарів.

Література:

1. Боровиковський Л. І. Повне зібрання творів. Балади. Пісні. Думи. Байки й прибаютки. Приказки та загадки. Твори й переклади російською мовою. Листи. – К. : Наукова думка, 1967. – 280 с.
2. Виндт Л. Ю. Басня как литературный жанр // Поэтика. Сборник статей. – Л. : Academia, 1927. – Вып. 3. – С. 87 – 101.
3. Гаспаров М. Л. Античная литературная баня (Федр и Бабрий). – М. : Наука, 1971. – 280 с.
4. Гаспаров М. Л. Басни Эзопа. – М. : Наука, 1968. – 320 с.
5. Гребінка Є. П. Твори: В 5-ти т. / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття і примітки Зубкова С. Д. – К. : Держ. видав. худож. літ., 1957. – Т. 1. – 424 с.
6. Гулак-Артемівський П., Боровиковський Л., Забіла В., Петренко М. Вибране. – К. : Веселка, 1968. – 263 с.
7. Гулак-Артемівський П. П. Байки, балади, лірика / Упоряд., вступна стаття та примітки Пільгука І. І. – К. : Радянський письменник, 1958. – 211 с.
8. Деркач Б. А. Євген Гребінка. Літературний портрет. – К. : Дніпро, 1974. – 149 с.

9. Деркач Б. А. П. П. Білецький-Носенко : Життя і творчість / АН УРСР. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Наук. думка, 1988. – 229 с.
10. Деркач Б. А. Українська байка. – К. : Дніпро, 1983. – 463 с.
11. Деркач Б. А. Українська дожовтнева байка. Антологія. – К. : Радянський письменник, 1966. – 344 с.
12. Скрипник І. П. Історія української літератури (перша половина XIX століття). – К. : Вища школа, 1980. – 328 с.
13. Дорогокупля О. М. Іронія, сатира, гумор та сарказм в українській байці // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 3 (166). – С. 32 – 40.
14. Дорогокупля О. М. Аналіз моделей національної мужності і жіночності в українській сучасній байці у контексті розвитку модерної української літератури // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 1 (164). – С. 57-63.
15. Дорогокупля О. М. Внесок В'ячеслава Ксеніна у розвиток сучасної української байки // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 18 (181). – С. 38-44.
16. Дорогокупля О. М. Розвиток української байки як жанру дитячої літератури у 80 – 90-х роках XIX – початку XX століття, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nbuv.gov.ua
17. Жулинський М. Г., Бондар М. П., Яценко М. Т. Історія української літератури XIX століття : У 2-х кн. Кн. 1. – К. : Либідь, 2005. – 656 с.
18. Задорожна Л. Євген Гребінка : Літературна постать. – К. : Твім інтер, 2000. – 160 с.
19. Кречотень В. І. Байки в українській літературі XVII – XVIII ст. : Пам'ятки давньої української літератури. – К. : ФРУРСР, 1963. – 200 с.
20. Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки XIII – XX ст. : жанрово-стилістичні аспекти : дис. доктора філол. наук : 10. 02. 04. – К., 2000. – 427 с.
21. Ткачук С. В. Афористичність української авторської поетичної байки, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : nbuv.gov.ua